

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich tom III

Tomasz Osiński

(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie)

„Strażnicy moralności podatkowej”. Portret zbiorowy urzędników Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej w Lublinie (1944-1951)

Kiedy w 1944 roku na zajmowanych przez Armię Czerwoną terenach Polski powstawały zręby aparatu państwowego, ogromne znaczenie miało zrekonstruowanie organów administracji skarbowej. Jeszcze w 1944 r. reaktywowano pierwsze brygady ochrony skarbowej, podlegające dyrektorowi Izby Skarbowej w Lublinie. Ochrona skarbową była organem wykonawczym władz skarbowych przeznaczonym do zwalczania przestępstw skarbowych. A. Witkowski, autor jedynej monografii ochrony skarbowej w Polsce, w następujący sposób sprecyzował „zakres walki z przestępstwami skarbowymi”:

zapobieganie przestępstwom, prowadzenie wywiadu i dochodzeń w sprawach polegających na naruszeniu przepisów w zakresie: ceł, monopolów i akcyz pobieranych na rzecz skarbu państwa, obrotu papierami premiovymi, podatków bezpośrednich, opłaty skarbowej oraz gospodarki dewizowej.¹

Ochrona skarbową podejmowała również działania w celu ujawnienia majątków podlegających likwidacji, zwalczania drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym, oraz gromadziła informacje o rodzajach, nasileniu i przyczynach przestępstw skarbowych².

Nadzór nad działalnością ochrony skarbowej sprawował Departament I Ministerstwa Skarbu. Proces modelowania struktury organizacyjnej ruszył pełną parą w 1945 r. Od marca organizowano szczebel pośredni w postaci okręgowych inspektoratów ochrony skarbowej (dalej: OIOS), a w lipcu w ramach Ministerstwa Skarbu wyodrębniono Główny Inspektorat Ochrony Skarbowej (dalej: GIOS), na prawach departamentu, który przejął obowiązki organizacji i kierowania działaniami ochrony

¹ A. Witkowski, *Ochrona skarbową w Polsce*, Warszawa 1998, s. 35.

² Tamże.

skarbowej. W listopadzie 1945 r. GIOS podlegało 15 okręgowych inspektoratów kontrolujących pracę 56 brygad (w 1948-118 rejonowych inspektoratów). Pod wpływem przeobrażeń ustrojowo – gospodarczych uznano za bezzasadne dalsze utrzymywanie ochrony skarbowej w dotychczasowej formie. Likwidacja nastąpiła w 1951 r.³

Niniejszy tekst dotyczy wyselekcjonowanej zbiorowości urzędniczej, którą łączy praca w Okręgowym Inspektoracie Ochrony Skarbowej w Lublinie oraz podległych mu jednostkach terenowych. Podstawę źródłową stanowią akta personalne pracowników ochrony skarbowej przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie. Zespół ten obejmuje akta blisko 180 osób. Kwestionariuszem badawczym objęto jedynie pracowników merytorycznych, czyli 147 osób, pomijając sprzątaczkę i szoferów. Cezurę początkową stanowi rok 1944, w którym reaktywowano ochronę skarbową, a końcową 1951, czyli data jej likwidacji.

Komunistom brakowało czasu, aby wypracować własną koncepcję ustroju administracyjnego, dlatego też korzystali z przepisów przedwojennych, konfrontując ich wartość w nowych realiach⁴. Dotyczy to zarówno koncepcji organizacji administracji jak i polityki personalnej. W kwestii statusu pracowników administracji państwowej odwoływano się do ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. „o państwowej służbie cywilnej” i późniejszych zmian.⁵

W obliczu problemów kadrowych kierujący państwem musieli zaakceptować konieczność wykorzystania kadr administracji przedwojennej. O powadze sytuacji świadczy fakt, iż brak „ideowego zaangażowania” nie zawsze dyskwalifikował kandydata⁶. Prezes Rady Ministrów w Okólniku Nr 29, tłumacząc politykę kadrową władz, podkreślił, że sytuacja ogólna pierwszych miesięcy po wyzwoleniu uniemożliwiła „prowadzenie planowej polityki i gospodarki personalnej”, zapowiadając jednocześnie szybkie „usuniecie w tej dziedzinie wszelkich niedociągnięć”⁷. Poważnym problemem w tym okresie stał się przerost zatrudnienia powodowany próbami zrównoważenia jakości personelu jego ilością⁸. Próby podniesienia jakości personelu prowadzone były przez różne instytucje specjalnie do tego powołane np. „Komisję

³ Tamże, s. 28-46.

⁴ R. Degen, *Kancelaria wojewódzkich urzędów administracji ogólnej na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1950*, Warszawa 2005, s. 22-23.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Okręgowy Inspektorat Ochrony Skarbowej (dalej: OIOS), sygn. 6, Instrukcja z dnia 8 czerwca 1945 r. (odpis), bp. Pragmatykę służbowa i politykę kadrową II RP omówił szczegółowo W. Kozyra – W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919-1939*, Lublin 1999, s. 133-156; E. Ura, *Pozycja prawna pracowników terenowej administracji rządowej i samorządu terytorialnego (Studium teoretyczno-prawne)*, Lublin 1995, s. 16-20.

⁶ Np.: J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944-1947*, Lublin 1969, s. 117-119; H. Majecki, *Początki władzy ludowej na Białostoczczyźnie 1944-1947*, Lublin 1969, s. 28; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22 VII – 31 XII 1944*, Lublin 1965, s. 51-54.

⁷ APL, OIOS, sygn. 6, Okólnik nr 29 z dnia 8 czerwca 1945 (odpis), bp.

⁸ Tamże, Pismo Ministerstwa Skarbu z dnia 10 września 1946 r. do wszystkich Izb Skarbowych, Dyrekcji Ceł i Okręgowych Inspektoratów Ochrony Skarbowej, bp.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

do zbadania celowości organizacji i stanu etatów osobowych”⁹. Wdrażano także ideę uwzględniania inicjatywy pracowników w procesie uzdrawiania administracji¹⁰. Testowano ponadto pewne narzędzia weryfikacyjne, co ciekawe również zaczerpnięte z pragmatyki II RP¹¹. Pomimo licznych działań w tym kierunku głównymi problemami pierwszych powojennych lat były: niski poziom przygotowania merytorycznego oraz dynamika ruchów kadrowych¹².

W pierwszych latach po zakończeniu wojny wykształcenie nie miało decydującego wpływu na rozwój karier pracowników administracji państwowej, ponieważ odczuwano dotkliwie brak wykwalifikowanych kadr. Oczywiście lata okupacji negatywnie wpłynęły na poziom wykształcenia potencjalnych kandydatów do pracy, aczkolwiek poważniejszym zagrożeniem była niechęć społeczeństwa do komunistów wynikająca z rozczarowania rozwojem sytuacji. Odmawiano tym samym legitymacji nowej władzy¹³. Wydaje się, że w tym okresie braki w sferze wykształcenia rekompensowało doświadczenie zawodowe. Analiza akt personalnych urzędników ochrony skarbowej pozwala na tezę, iż w ochronie skarbowej na terenie województwa lubelskiego dominowały osoby z wykształceniem średnim, chociaż należy zastrzec, że wiele z tych osób szkoły średniej nie ukończyło. Pewna grupa rozpoczęła edukację jeszcze przed 1918 r., dlatego też w aktach pojawiają się typy szkół charakterystyczne dla różnych systemów oświatowych. Nie wchodząc w szczegółową analizę systemów oświatowych pierwszej połowy XX wieku, autor ograniczył się jedynie do bardzo ogólnej kategoryzacji. Średnie wykształcenie, bez podawania typu szkoły, odnotowano w 13 przypadkach¹⁴, fakt posiadania matury w 16¹⁵, naukę w gimnazjum w 41¹⁶, liceum w 20¹⁷, szkole

⁹ W. Klonowska, *Próby usprawnienia kancelarii (biurowości) urzędów administracji centralnej w latach 1945-1952*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia, t. 8, 1973, s. 189-190; APL, OIOS, sygn. 5, Okólnik Prezesa Rady Ministrów z 30 października 1945 (odpis), bp.

¹⁰ APL, OIOS, sygn. 5, Okólnik Ministerstwa Skarbu z 3 grudnia 1945 o wyzyskaniu inicjatywy pracowników skarbowych, bp.; „Gazeta Administracyjna”, r. XXIV, 1947, z. 2; r. XXVI, 1949, z. 7-8, s. 303-311.

¹¹ T. Osiński, *Uwagi na temat wartości „listy kwalifikacyjnej” jako narzędzia weryfikacji urzędników w Polsce w pierwszych latach powojennych (na przykładzie list kwalifikacyjnych pracowników Okręgowego Inspektoratu Ochrony Skarbowej w Lublinie i podległych mu jednostek terenowych)*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. II, pod red. A. Góranka i D. Magiera, Lublin-Siedlce 2009, s. 303-315.

¹² R. Degen, dz. cyt., s. 65-67; K. Kersten, dz. cyt., s. 51-54.

¹³ Władze emigracyjne i podziemie niepodległościowe dopuszczały możliwość podjęcia pracy na rzecz nowego systemu. T. Wolsza pisze, że: „Wszelako w tej działalności sugerowano zachowanie określonych priorytetów i zasad. Celem owej akcji – jak zakładali emigracyjni politycy-miało być demoralizowanie szeregów reżimowych.” Dyrektywy AK w tej sprawie pojawiły się w 1945 r., natomiast Rząd w Londynie oficjalnie stanowisko zajął w 1948 r. Sugerowano, aby pełnione funkcje nie miały charakteru politycznego i „nie służyły naciskowi na ludność”. Przy ocenie postaw poszczególnych osób zalecano indywidualne traktowanie z uwzględnieniem konkretnych warunków. T. Wolsza, *Rząd RP na obczyźnie wobec wydarzeń w kraju 1945-1950*, Warszawa 1998, s. 86.

¹⁴ APL, OIOS osobowe, sygn. 11, 38, 63, 72, 76, 86, 87, 91, 111, 115, 121, 135, 157.

¹⁵ Tamże, sygn. 10, 16, 33, 46, 67, 69, 83, 85, 100, 106, 123, 140, 142, 153, 166, 171.

¹⁶ Tamże, sygn. 2, 3, 6, 7, 13, 18, 24, 41, 43, 44, 45, 54, 65, 79, 80, 81, 92, 93, 105, 107, 109, 113, 114, 116, 129, 131, 133, 134, 138, 139, 143, 144, 148, 151, 156, 159, 160, 161, 164, 165, 168.

handlowej w 13¹⁸, 1 osoba podała, że uczęszczała do średniej szkoły rolniczo – leśnej¹⁹ i 1 do Państwowej Szkoły Pracy Społecznej w Lublinie²⁰. Ponadto w grupie znalazło się kilkanaście osób z wykształceniem podstawowym uzupełnianym „nadzwyczajnymi egzaminami dla eksternistów”, kursami kupieckimi, kursami polityczno-wychowawczymi w wojsku, szkołami zawodowymi²¹ i podobna liczba pracowników z nieukończonymi studiami lub studiujących²². 5 osób ukończyło seminaria nauczycielskie²³. Jedynie 2 osoby miały wykształcenie wyższe²⁴.

Brak odpowiedniego wykształcenia nie stanowił również przeszkody w awansie urzędnika. W takich sytuacjach wymagano zdania odpowiedniego egzaminu. Ze względu na brak materiałów źródłowych, które mogłyby wyświetlić niuanse rekrutacji urzędników, niewiele wiemy na temat prac komisji egzaminacyjnych i przebiegu samych egzaminów. Egzamin składał się z części ustnej i pisemnej. Sprawdzano nie tylko wiedzę, ale głównie umiejętność praktycznego jej wykorzystania²⁵. Egzamin wymagał od zdającego gruntownej wiedzy, o czym świadczy chociażby fakt, że jednemu ze zdających na stanowisko III kategorii zadano aż 58 pytań²⁶.

W związku z dalekim od zadawalającego poziomem wykształcenia urzędników skarbowych duży nacisk położono na szkolenie ze szczególnym uwzględnieniem strony praktycznej. W ramach dwumiesięcznego kursu dla urzędników skarbowych organizowanego na mocy zarządzenia Ministerstwa Skarbu z 3 IV 1947 r. szkolono m.in. w zakresie ustawodawstwa monopolowego, zasad kontroli przedsiębiorstw akcyzowo-monopolowych, zasad rachunkowości w przedsiębiorstwach akcyzowo-monopolowych, technologii artykułów akcyzowo-monopolowych, a także obsługi przyrządu kontrolno – mierniczego systemu „Simensa”. Blok ćwiczeniowy obejmował zajęcia laboratoryjne, ćwiczenia z przyrządem systemu „Simensa” oraz

¹⁷ Tamże, sygn. 1, 8, 12, 22, 23, 28, 31, 34, 37, 50, 56, 57, 58, 64, 66, 71, 95, 122, 126, 147.

¹⁸ Tamże, sygn. 14, 15, 20, 35, 42, 55, 60, 70, 77, 108, 137, 150, 158.

¹⁹ Tamże, sygn. 27.

²⁰ Tamże, sygn. 162.

²¹ Tamże, sygn. 9, 17, 19, 21, 25, 36, 39, 40, 48, 52, 53, 67, 75, 78, 82, 90, 94, 97, 98, 101, 104, 112, 118, 125, 127, 128, 146, 154.

²² Tamże, sygn. 12 (Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Sekcja Biologiczna, UMCS, 2 rok); 22 (kurs prawa na Uniwersytecie Warszawskim); 47 (2 lata prawa, Wolna Wszechnica Warszawa); 51 (3 lata ekonomii, Uniwersytet Łódzki); 89 (student SGGW); 95 (2 lata prawa, KUL; student Wydziału Weterynarii UMCS); 96 (student Wydziału Prawa KUL); 121 (I rok ekonomii); 123 (2 lata prawa, KUL); 126 (1 rok, Wydział Administracji Publicznej, Akademia Nauk Politycznych w Sopocie); 136 (student Uniwersytetu Łódzkiego); 155 (student Wydziału Ekonomii, Lublin); 157 (student II roku prawa); 169 (2 lata prawa KUL).

²³ Tamże, sygn. 29, 62, 88, 130, 149, 163.

²⁴ Tamże, sygn. 32 (mgr nauk społeczno-ekonomicznych, KUL), 65 (mgr nauk społeczno-ekonomicznych, KUL, 1949).

²⁵ Tamże, sygn. 157.

²⁶ Tamże, sygn. 114, Protokół z 8 III 1948, k. 40.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

ćwiczenia praktyczne w przedsiębiorstwach akcyzowo-monopolowych. Co ciekawe na zajęcia praktyczne przeznaczono więcej czasu niż na teoretyczne²⁷.

W tych trudnych warunkach duży wpływ na rozwój kariery miało doświadczenie zawodowe. Około 50% przedstawicieli badanej grupy rozpoczynało pracę zawodową w dwudziestoleciu międzywojennym. Dominują zdobywający doświadczenie w administracji skarbowej²⁸. Pozostałe większe grupy, które udało się wyodrębnić to urzędnicy²⁹, wojskowi³⁰, policjanci³¹, nauczyciele³², personel biurowy fabryk, przedsiębiorstw³³. Ponadto wśród pracowników ochrony skarbowej znaleźli się: pracownicy sądów (registrator)³⁴, bibliotekarka³⁵, sekretarze kancelarii notarialnej³⁶ i adwokackiej³⁷, kelner Kawiarni Ziemiańskiej w Warszawie³⁸, a nawet „jeździec na wyścigach konnych”³⁹.

Praca w ochronie skarbowej w pierwszych latach po wojnie była bardzo niebezpieczna i wymagała nie tylko wiedzy, ale również przygotowania wojskowego. Łamiący przepis monopolowe często korzystali z ochrony oddziałów podziemia antykomunistycznego, żołnierzy Wojska Polskiego i oczywiście jednostek Armii Czerwonej stacjonujących na terenie Polski⁴⁰. Mnożyły się wypadki czynnej napaści na urzędników ochrony skarbowej i asystujących im funkcjonariuszy MO. Czasami nie kończyło się jedynie na utarczkach słownych. W sprawozdaniu OIOS w Lublinie za październik 1945 podsumowano sytuację słowami:

[...] prawie we wszystkich wypadkach obław, czy grupowych rewizji, zachodziły wypadki odbicia, konfiskat lub pogróżek skierowanych bezpośrednio do urzędników, lub asystujących milicjantów [...]. Opisane wypadki bar-

²⁷ Tamże, sygn. 157, Świadcstwo ukończenia kursu 31 VIII 1947.

²⁸ Tamże, sygn. 20, 22, 23, 29, 32, 41, 42, 54, 76, 80, 92, 93, 95, 96, 100, 113, 123, 135, 137, 151, 156, 160, 165, 168 173, 175.

²⁹ Tamże, sygn. 46, 47, 54, 62, 95, 113, 128,

³⁰ Tamże, sygn. 9, 13, 16, 24, 35, 42, 54, 61, 70, 75, 94, 97, 101, 129, 151, 163, 166.

³¹ Tamże, sygn. 3, 101, 108, 109, 127, 164, 176.

³² Tamże, sygn. 38, 41, 84.

³³ Tamże, sygn. 14, 60, 64, 69, 70, 86, 97, 111, 115, 122, 125, 128, 134, 139, 142, 153, 166.

³⁴ Tamże, sygn. 16, 144, 159.

³⁵ Tamże, sygn. 77.

³⁶ Tamże, sygn. 62.

³⁷ Tamże, sygn. 83.

³⁸ Tamże, sygn. 39.

³⁹ Tamże, sygn. 130, 149.

⁴⁰ Jeden z urzędników ochrony skarbowej otrzymał list następującej treści: „piszę do Pana parę słów w bardzo ważnej sprawie bo chodzi o Pana życie. W najbliższym czasie mają zrobić zamach na Pana. Rozkaz został już wydany i bez wątpienia zostanie wykonany. Pan musi opuścić Białą chociaż przynajmniej na parę miesięcy. Rodzina może pozostać na miejscu. Niech Pan nie ukrywa się w Białej, bo to nic nie pomoże. I niech Pan nie myśli bronić się bo rozkaz wykonywać może pierwszy pański kolega. Do resortu niech Pan też nie wstępuje, tylko niech Pan uda się do drugiego miasta do swoich znajomych i tam przeżyje tą ciężką chwilę. O owym uprzedzeniu niech Pan nie mówi nawet swoim najbliższym. Na zimę może Pan wrócić. Rozkaz dziś lub za tydzień lub za miesiąc zostanie wykonany. Jeżeli Pan wyjedzie na jakiś czas z Białej zostanie ocalony.” AIPN Lu, 04/338, List do pracownika BOS w Białej Podlaskiej 23 V 1946, k. 228.

dzo deprymująco działają na urzędników. Służba wykonywana jest bojaźliwie i nerwowo [...]»⁴¹.

Od 1946 r. urzędnicy ochrony skarbowej otrzymywali specjalne dodatki wywiadowcze. Dodatki te wypłacano również przebywającym na urlopach, ponieważ, zdaniem ustawodawcy, dobry funkcjonariusz „urzędowania swego nie powinien ograniczać wyłącznie do czynności zleconych i godzin służbowych”⁴².

W obliczu wspomnianych wyżej trudności, czytając plany akcji ochrony skarbowej, trudno oprzeć się wrażeniu, iż używano nieadekwatnych do potrzeb środków, co rzutowało następnie na efekty i bezpieczeństwo urzędników. Oto plan jednej z akcji:

Od 15 lipca 1946. Brygada po uprzednim zaopatrzeniu się w rowery, zostanie w pełnym komplecie autem Monopolu Tytoniowego przewieziona do Puław. Tu po uzgodnieniu planu akcji z Kierownikiem Rejonu K[ontrolni] S[karbowej] nastąpi rozdział na grupy po dwóch urzędników każda, które to grupy rowerami rozjadą się do poszczególnych miejscowości o największym nasileniu przestępstw tytoniowych. Po 5-cio dniowej lustracji terenów i dokonaniu zniszczeń nielegalnych plantacji tytoniowych [...] powracają grupy do Puław gdzie po złożeniu meldunków prowadzącemu akcję o spostrzeżeniach i ewentualnych trudnościach terenowych, mogą być użyci do zespołowej akcji przy pomocy Milicji Obywatelskiej i auta będącego w dyspozycji Brygady w tępieniu z góry już upatrzonych ośrodków tytoniowych⁴³.

Służba w ochronie skarbowej, jak wspomniano wyżej, wymagała pewnych predyspozycji i umiejętności. Z punktu widzenia potrzeb tej instytucji ważny był stosunek kandydatów do służby wojskowej. Życiorysy pracowników ochrony skarbowej zawierają sporo informacji dotyczących tego aspektu aktywności zawodowej. Jedynie czterech urzędników było niezdolnych do służby wojskowej⁴⁴. Wśród pracowników podlegających OIOS w Lublinie znalazło się wielu mających doświadczenie wojskowe. Kilku rozpoczęło służbę jeszcze w armiach zaborców⁴⁵, a także w czasie wojny polsko-bolszewickiej⁴⁶. Przed 1939 r. zdobywali praktykę zarówno w ramach służby zasadniczej⁴⁷, jak i zawodowej⁴⁸.

⁴¹ APL, OIOS, sygn. 14, Sprawozdanie 30 X 1945, bp.

⁴² AIPN Lu, sygn. 04/338, GIOS do wszystkich OIOS 28 V 1946, k. 89.

⁴³ Tamże, BOS Lublin do OIOS Lublin 11 VI 1946, k. 75.

⁴⁴ APL, OIOS osobowe, sygn. 67, 83, 91, 160.

⁴⁵ Tamże, sygn. 29, 151, 156, 176.

⁴⁶ Tamże, sygn. 40, 47, 76, 94, 113, 144, 165, 166, 175.

⁴⁷ Tamże, sygn. 9, 13, 14, 43, 70, 72, 75, 80, 86, 96, 100, 123, 128, 133, 135, 130, 149, 159, 161, 164, 165, 168, 173, 175, 176.

⁴⁸ Tamże, sygn. 16, 35, 54, 61, 69, 75, 94, 97, 101, 129, 151, 163, 164, 166, 173, 176.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

Biorąc pod uwagę ogrom zniszczeń i strat wojennych nie dziwi fakt, iż losom okupacyjnym kandydatów do służby poświęcono stosunkowo dużo miejsca. Punktem wyjścia było zapewne ustalenie ponad wszelką wątpliwość stosunku do okupanta i wyeliminowanie osób kolaborujących. Każdy pracownik musiał podać, w jaki sposób zdobywał środki na życie w tym okresie. Ze zgromadzonych w ankietach personalnych wiadomości wynika, że ok. 12% pracowało w administracji skarbowej⁴⁹, dalsze 10 w różnych instytucjach, które mieszczą się w terminie szeroko pojętej administracji państwowej⁵⁰. Pozostali zarabiali jako robotnicy, rzemieślnicy, handlarze (legalnie i nielegalnie), rolnicy, plantatorzy, zajmowali się gospodarstwem domowym⁵¹, a także byli zatrudnieni w charakterze personelu biurowego mniejszych lub większych zakładów przemysłowych, usługowych oraz spółdzielni⁵².

Urzędnicy ochrony skarbowej licznie uczestniczyli w kampanii wrześniowej⁵³, a następnie wzięli udział w konspiracji. W tych trudnych czasach przyznanie się do członkostwa w AK było niewątpliwie aktem odwagi. Wśród aktywnych uczestników konspiracji antyhitlerowskiej przeważają członkowie AK⁵⁴ i BCh⁵⁵, podczas gdy jedynie dwóch zadeklarowało przynależność do AL⁵⁶. Ponadto w grupie znaleźli się: członek oddziału partyzanckiego „Jeszcze Polska nie zginęła”⁵⁷, osoba zajmująca się kolportażem prasy⁵⁸, żołnierz radzieckiego oddziału partyzanckiego⁵⁹, „przewodnik kurierów i łączników na linii Bugu w rejonie Dorohuska”⁶⁰, nauczyciel tajnych kompletów⁶¹, żołnierz sił polskich na zachodzie⁶². Dwie osoby nie podały bliższych szczegółów swojej działalności konspiracyjnej⁶³. W materiałach zarejestrowano pewne przejawy asekuracji tzn. żołnierz AK stwierdził, że współpracował z PPR⁶⁴, a policjant granatowych, że „zbiegł do lasu” i należał do BCh⁶⁵.

Losy wojenne poszczególnych urzędników mają jeszcze inny wymiar uwzględniony w aktach mianowicie represje okupanta. W ankietach pojawiają się

⁴⁹ Tamże, sygn. 15, 22, 32, 42, 54, 80, 85, 92, 95, 100, 123, 133, 135, 144, 156, 160, 168, 173.

⁵⁰ Tamże, sygn. 3, 27, 28, 33, 36, 47, 62, 63, 82, 87, 96, 106, 153, 159.

⁵¹ Tamże, sygn. 1, 2, 6, 13, 14, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 29, 34, 37, 40, 43, 44, 48, 57, 61, 74, 77, 78, 86, 88, 93, 94, 97, 104, 106, 107, 128, 137, 139, 142, 148, 151, 154, 157, 162, 163, 165, 166, 169, 175.

⁵² Tamże, sygn. 51, 57, 64, 69, 70, 72, 77, 79, 83, 93, 96, 111, 113, 114, 115, 116, 121, 125, 133, 138, 153, 157.

⁵³ Tamże, sygn. 14, 16, 22, 23, 35, 47, 61, 62, 69, 70, 75, 76, 79, 85, 91, 94, 97, 108, 112, 130, 133, 144, 149, 151, 157, 161, 163, 165, 169, 173, 175.

⁵⁴ Tamże, sygn. 9, 11, 44, 47, 107, 133, 148, 151, 164.

⁵⁵ Tamże, sygn. 24, 31, 44, 91, 101, 104, 148.

⁵⁶ Tamże, sygn. 68, 154.

⁵⁷ Tamże, sygn. 105.

⁵⁸ Tamże, sygn. 159.

⁵⁹ Tamże, sygn. 36.

⁶⁰ Tamże, sygn. 113.

⁶¹ Tamże, sygn. 67.

⁶² Tamże, sygn. 136.

⁶³ Tamże, sygn. 165, 175.

⁶⁴ Tamże, sygn. 151.

⁶⁵ Tamże, sygn. 101.

informacje o osobach wysiedlonych⁶⁶, aresztowanych⁶⁷, robotnikach przymusowych⁶⁸, internowanych⁶⁹, więźniach obozów pracy, obozów jenieckich⁷⁰ i koncentracyjnych⁷¹ i represjach wobec członków rodzin urzędników⁷².

Wojna na ziemiach polskich wiązała się z poborem tysięcy mężczyzn, w tym pracowników OIOS, do Wojska Polskiego walczącego u boku Armii Czerwonej⁷³. Po zakończeniu działań wojennych przedstawiciele badanej grupy licznie zasilili szeregi powstającej administracji Polski Ludowej. Byli zatrudniani w administracji⁷⁴ (skarbowej⁷⁵, specjalnej⁷⁶, samorządowej⁷⁷), a także jako personel biurowy: przedsiębiorstw różnego typu i spółdzielni⁷⁸, wymiaru sprawiedliwości⁷⁹, struktur partyjnych⁸⁰ i związkowych⁸¹, jako nauczyciele⁸², oraz pracownicy fizyczni⁸³. Warto zaznaczyć, że w ochronie skarbowej znalazły się tylko sześć osoby z przeszłością w MO lub UB⁸⁴. Prawdziwym ewenementem w tej zbiorowości był muzyk Filharmonii Bałtyckiej⁸⁵.

Urzędnicy ochrony skarbowej otrzymywali wymierne dowody uznania zasług w działalności zarówno wojskowej jak i cywilnej. W badanej grupie znaleźli się wyróżnieni odznaczeniami państwowymi i bojowymi: Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości⁸⁶, Medalem Dwudziestolecia Odzyskanej Niepodległości⁸⁷, Medalem za Długoletnią Służbę⁸⁸, Medalem za Ratowanie Ginących⁸⁹, Krzyżem i

⁶⁶ Tamże, sygn. 81, 134.

⁶⁷ Tamże, sygn. 47, 94, 106, 128, 135, 150, 159.

⁶⁸ Tamże, sygn. 25, 52, 57, 60, 94, 131, 130, 149.

⁶⁹ Tamże, sygn. 108

⁷⁰ Tamże, sygn. 9, 10, 14, 16 (niewola sowiecka), 35, 65, 69, 75, 104, 112, 133, 155, 161.

⁷¹ Tamże, sygn. 19, 88, 91, 125, 126.

⁷² Tamże, sygn. 23, 24, 48, 64, 81, 83, 85, 86, 91, 95, 105, 108, 133, 138, 161.

⁷³ Tamże, sygn. 13, 14, 21, 23, 24, 28, 33, 37, 42, 44, 48, 49, 57, 62, 66, 76, 85, 94, 97, 100, 105, 111, 116, 118, 129, 131, 138, 144, 146, 148, 151, 157, 163, 164, 165, 166, 173, 175, 176.

⁷⁴ Tamże, sygn. 27, 28, 32, 34, 38, 39, 43, 45, 46, 53, 57, 60, 62, 63, 70, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 87, 92, 95, 101, 106, 121, 123, 126, 128, 139, 142, 146, 154, 155, 159, 162, 174.

⁷⁵ Tamże, sygn. 28, 53, 80, 85, 92, 95, 101, 106, 121, 123, 146, 154, 155, 162.

⁷⁶ Tamże, sygn. 27, 32, 34, 38, 39, 46, 60, 62, 63, 77, 78, 81, 87, 126, 139, 142.

⁷⁷ Tamże, sygn. 39, 43, 78, 121, 126, 159.

⁷⁸ Tamże, sygn. 51, 57, 60, 61, 64, 65, 69, 79, 81, 83, 86, 91, 97, 104, 115, 116, 122, 133, 134, 158, 162, 164, 176.

⁷⁹ Tamże, sygn. 33, 96, 111, 144.

⁸⁰ Tamże, sygn. 37, 142, 159.

⁸¹ Tamże, sygn. 47.

⁸² Tamże, sygn. 65, 67, 68.

⁸³ Tamże, sygn. 53, 55, 74, 98, 142, 161.

⁸⁴ Tamże, sygn. 48, 106, 125, 150, 154, 162.

⁸⁵ Tamże, sygn. 9.

⁸⁶ Tamże, sygn. 47, 54, 80, 94, 108, 109, 129, 164.

⁸⁷ Tamże, sygn. 109, 129.

⁸⁸ Tamże, sygn. 54, 80, 94, 108, 159, 163.

⁸⁹ Tamże, sygn. 109.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

Medalem Niepodległości⁹⁰, Medalem za Wojnę 1918-1921⁹¹, Virtuti Militari⁹², Krzyżem Zasługi Wojsk Środkowej Litwy⁹³, Medalem Pamiątkowym X Rocznicy Walk o Wyzwolenie Republiki Łotewskiej⁹⁴, Krzyżem Zasługi⁹⁵, Krzyżem Walecznych⁹⁶, Medalem Zasłużonym na Polu Chwały⁹⁷, Krzyżem Partyzanckim⁹⁸, Medalem Zwycięstwa i Wolności⁹⁹, radzieckim Medalem „Za Побіеду”¹⁰⁰, Medalem za Odrę, Nyse, Bałtyk, Medalem za Warszawę¹⁰¹, Odznaką Grunwaldzką¹⁰².

Oczywiście komuniści dążyli do tego, aby reprezentowały ich osoby akceptujące nowy ustrój i aktywnie uczestniczące w procesie budowy nowej rzeczywistości. W związku z tym nową jakością w administracji mieli zapewnić ludzie o odpowiednim pochodzeniu i poglądach politycznych. Przyjęta wówczas klasyfikacja pochodzenia społecznego dawała praktycznie każdemu możliwość wpisania się w nią. Nie pozwala to jednak na zbudowanie precyzyjnego obrazu z uwzględnieniem niuansów i odczytanie wszelkich prób samookreślenia oraz wkomponowania się w nową strukturę. W badanej grupie pracowników administracji obserwujemy brak wyraźnej dominacji. Pochodzenie chłopskie podało ponad 25 % badanych¹⁰³, robotnicze 35¹⁰⁴, a inteligentkie 27¹⁰⁵, dwie osoby wpisały pochodzenie robotniczo-chłopskie¹⁰⁶, dla pozostałych brak danych. Wśród legitymujących się inteligentkim pochodzeniem zdecydowanie przeważają synowie urzędników¹⁰⁷.

Wielkie znaczenie miały preferencje polityczne wyrażane pozornie poprzez przynależność partyjną. W początkowym okresie zdecydowanie przeważali bezpar-

⁹⁰ Tamże, sygn. 47, 76, 94, 108, 113, 159.

⁹¹ Tamże, sygn. 47, 109.

⁹² Tamże, sygn. 24, 76.

⁹³ Tamże, sygn. 47.

⁹⁴ Tamże, sygn. 94.

⁹⁵ Tamże, sygn. 76 (złoty), 13, 47, 97, 100, 108, 109, 144, 160.

⁹⁶ Tamże, sygn. 10 (1939), 13, 24, 35(1939), 36, 47, 76, 94, 100, 109.

⁹⁷ Tamże, sygn. 13, 23, 24, 31, 33, 35, 48, 66, 97, 151.

⁹⁸ Tamże, sygn. 24, 104, 154.

⁹⁹ Tamże, sygn. 13, 14, 23, 28, 31, 37, 42, 48, 49, 57, 62, 91, 94, 100, 111, 116, 118, 131, 163, 164.

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 28, 33, 48, 49, 131, 100, 163, 164, 163.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 13, 21, 23, 28, 37, 48, 49, 66, 76, 97, 116, 131, 151, 163.

¹⁰² Tamże, sygn. 21, 28, 37, 42, 48, 49, 57, 62, 94, 97, 111, 116, 151, 154, 164.

¹⁰³ Tamże, sygn. 11, 21, 24, 27, 34, 37, 39, 43, 45, 48, 50, 53, 56, 65, 66, 69, 71, 75, 76, 78, 81, 85, 86, 89, 90, 93, 97, 98, 101, 104, 108, 112, 118, 127, 129, 133, 150, 174.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 2, 3, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 17, 19, 20, 25, 28, 29, 37, 40, 42, 46, 54, 57, 61, 62, 63, 67, 72, 83, 87, 94, 95, 107, 111, 113, 115, 116, 123, 126, 128, 137, 140, 146, 147, 148, 151, 153, 154, 157, 159, 160, 165, 162, 168, 173.

¹⁰⁵ Tamże, sygn. 1, 10, 11, 16, 18, 22, 23, 31, 33, 35, 36, 41, 47, 49, 51, 52, 55, 58, 77, 79, 88, 91, 96, 100, 105, 114, 121, 122, 130, 131, 134, 138, 139, 142, 144, 155, 163, 166, 169.

¹⁰⁶ Tamże, sygn. 106, 161.

¹⁰⁷ Tamże, sygn. 10, 16, 18, 22, 23, 31, 35, 41, 49, 52, 55, 58, 77, 79, 96, 105, 114, 121, 134, 138, 142, 155, 163, 166, 169.

tyjni. Konieczność wyboru partii spowodowała masowe wstępowanie do PPS¹⁰⁸. Nieliczni urzędnicy ochrony skarbowej byli członkami PPR¹⁰⁹. Po zjednoczeniu 60% urzędników OIOS, członków PPS, wstąpiło do PZPR¹¹⁰. Łącznie członkami PZPR było 37% przedstawicieli badanej grupy¹¹¹. Ponadto 9 osób wykazało przynależność do Związku Młodzieży Polskiej¹¹², a 3 do Związku Młodzieży Wiejskiej¹¹³. W kilku przypadkach wpisano formułę bezpartyjny¹¹⁴. Urzędnicy pominęli zupełnie kwestię przynależności partyjnej przed wojną. Chętnie za to przyznawali się do działalności w branżowych związkach zawodowych¹¹⁵, oraz organizacjach o różnym profilu takich jak: Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej¹¹⁶, Liga Kobiet¹¹⁷, Liga Lotnicza¹¹⁸, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej¹¹⁹, Polski Czerwony Krzyż¹²⁰, Liga Morska¹²¹, Polski Związek Zachodni¹²², Związek Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację¹²³, Związek Byłych Więźniów Politycznych¹²⁴, Związek Oficerów Rezerwy¹²⁵, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego¹²⁶. W jednym przypadku wpisano członkostwo w ORM¹²⁷. Sytuacja taka wynika zapewne z powszechnego w tym okresie przekonania o tymczasowości nowego

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 6, 8, 13, 14, 16, 21, 22, 33, 37, 40, 41, 46, 47, 55, 56, 57, 58, 69, 70, 75, 76, 79, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 104, 105, 106, 128, 133, 137, 139, 108, 111, 116, 123, 144, 151, 153, 154, 157, 159, 163, 166.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 9, 12, 31, 40, 43, 48, 53, 60, 66, 67, 107, 113, 125, 130, 146, 160.

¹¹⁰ Tamże, sygn. 6, 8, 16, 21, 33, 40, 41, 58, 69, 70, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 104, 105, 106, 111, 123, 133, 137, 139, 144, 153, 154, 163.

¹¹¹ Tamże, sygn. 6, 8, 9, 16, 18, 21, 27, 28, 29, 31, 33, 40, 41, 43, 45, 48, 53, 58, 66, 67, 69, 70, 77, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 100, 104, 105, 106, 107, 111, 113, 122, 123, 129, 130, 133, 137, 139, 142, 144, 153, 154, 160, 162, 163, 171.

¹¹² Tamże, sygn. 12, 45, 53, 107, 147, 162, 171, 174, 148.

¹¹³ Tamże, sygn. 1, 64, 107.

¹¹⁴ Tamże, sygn. 23, 49, 78, 84, 135, 136, 161, 165.

¹¹⁵ Tamże, sygn. 7, 8, 12, 16, 27, 40, 41, 42, 43, 58, 62, 67, 70, 71, 77, 86, 95, 98, 100, 106, 129, 130, 133, 137, 140, 142, 153, 160, 161, 163 (Związek Zawodowy Pracowników Finansowych); 7, 28, 32, 35, 41, 42, 65, 80, 89, 93, 95, 104, 106, 130 (Związek Zawodowy Pracowników Skarbowych); 38, 142 (Związek Zawodowy Pracowników Instytucji Społecznych); 16 (Związek Zawodowy Pracowników Sądowych); 16 (Związek Zawodowy Pracowników Wojskowych); 38 (Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Powszechnych); 46 (Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Spożywczego); 67 (Związek Nauczycielstwa Polskiego); 142 (Związek Zawodowy Pracowników Administracji).

¹¹⁶ Tamże, sygn. 7, 9, 28, 40, 46, 48, 60, 62, 65, 67, 71, 85, 86, 89, 93, 98, 100, 106, 108, 125, 129, 133, 140, 148, 161.

¹¹⁷ Tamże, sygn. 12, 45, 71, 77.

¹¹⁸ Tamże, sygn. 7, 16, 40, 62, 71, 98, 100, 106, 129, 133.

¹¹⁹ Tamże, sygn. 32, 95, 108.

¹²⁰ Tamże, sygn. 32, 41, 93, 108, 126.

¹²¹ Tamże, sygn. 32, 93, 100, 108, 113.

¹²² Tamże, sygn. 113, 159.

¹²³ Tamże, sygn. 107, 148.

¹²⁴ Tamże, sygn. 159.

¹²⁵ Tamże, sygn. 42, 100.

¹²⁶ Tamże, sygn. 37, 144, 148.

¹²⁷ Tamże, sygn. 53.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

ustroju. Ludzie w wielu przypadkach unikali tak daleko idących deklaracji poparcia dla komunistów jak przynależność do partii komunistycznej.

Interesującym elementem dokumentacji personalnej, mającym ścisły związek z kwestią stosunku do nowego ustroju, był wymóg przedstawienia referencji, rekomendacji. Oczywiście ankiety zawierają jedynie pozytywne opinie na temat ubiegających się o pracę w ochronie skarbowej, ale intrygująco wygląda sam dobór osób, które ich udzielały. Zdecydowanie najczęściej udzielali referencji urzędnicy¹²⁸, zaczynając od dyrektora departamentu w Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych¹²⁹, pracowników Ministerstwa Skarbu¹³⁰ i Ministerstwa Spraw Zagranicznych¹³¹, czy wiceprezydenta miasta Lublina¹³², prezydenta Siedlec¹³³, kończąc na szeregowych pracownikach BOS. Statystycznie najliczniej reprezentowany jest w grupie udzielających referencji personel administracji skarbowej¹³⁴. Ponadto mniejsze grupy, które można wyodrębnić stanowią: wojskowi¹³⁵, funkcjonariusze partyjni¹³⁶, przedstawiciele zawodów prawniczych (głównie prokuratorzy Wojskowego Sądu Okręgowego w Lublinie)¹³⁷, osoby piastujące kierownicze stanowiska w różnego rodzaju przedsiębiorstwach¹³⁸, a także pracownicy oświaty¹³⁹. W czterech przypadkach byli to posłowie¹⁴⁰. Sporadycznie poręczali za kandydatów funkcjonariusze MO lub UB¹⁴¹. W jednym przypadku referencji udzielili rektor i profesor KUL¹⁴² i raz proboszcz parafii w Chełmie¹⁴³.

Brakuje danych do analizy charakteru związku kandydata z udzielającym mu referencji. Źródła nie dają możliwości udzielenia odpowiedzi na ile referencje były aktem jednorazowym, a na ile wynikały z przejścia opieki nad karierą kandydata lub z pokrewieństwa, znajomości itd. Jednakże warto wspomnieć, że w ok. 10 % przypadków byli to przełożeni z poprzednich miejsc pracy¹⁴⁴. Podobną skalę w sensie statystycznym miało również podawanie osób nie piastujących funkcji

¹²⁸ Tamże, sygn. 1, 2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 24, 27, 28, 32, 34, 39, 41, 47, 49, 51, 52, 55, 56, 62, 63, 66, 67, 75, 78, 79, 80, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 98, 100, 107, 108, 109, 113, 116, 122, 126, 128, 131, 134, 137, 138, 146, 148, 153, 162, 164, 165, 166, 173, 174, 175, 176.

¹²⁹ Tamże, sygn. 32.

¹³⁰ Tamże, sygn. 173.

¹³¹ Tamże, sygn. 51.

¹³² Tamże, sygn. 144.

¹³³ Tamże, sygn. 131.

¹³⁴ Tamże, sygn. 2, 6, 8, 10, 13, 15, 16, 18, 24, 27, 28, 32, 34, 38, 39, 47, 49, 52, 63, 66, 67, 75, 80, 85, 87, 88, 92, 93, 94, 98, 100, 108, 109, 113, 116, 122, 126, 134, 137, 138, 146, 148, 162, 165, 166, 173, 175.

¹³⁵ Tamże, sygn. 12, 13, 14, 23, 24, 33, 57, 62, 94, 133, 166, 160.

¹³⁶ Tamże, sygn. 8, 11, 22, 37, 66, 79, 91, 107, 128, 151, 161.

¹³⁷ Tamże, sygn. 7, 96, 126, 144, 159, 161, 164, 176.

¹³⁸ Tamże, sygn. 14, 17, 25, 17, 46, 47, 55, 58, 72, 79, 91, 127.

¹³⁹ Tamże, sygn. 12, 18, 20, 37, 134, 140.

¹⁴⁰ Tamże, sygn. 2, 32, 37, 89.

¹⁴¹ Tamże, sygn. 31, 66, 107, 112, 150.

¹⁴² Tamże, sygn. 169.

¹⁴³ Tamże, sygn. 20.

¹⁴⁴ Tamże, sygn. 46, 58, 60, 64, 72, 81, 82, 83, 87, 92, 96, 115, 116, 121, 159.

publicznych, czyli zapewne sąsiadów, znajomych¹⁴⁵. Posiadanie możnego protektora miało dużą wartość w związku z powszechnością wzajemnych oskarżeń chociażby o współpracę z okupantem czy podziemiem. Jeden z urzędników pisał do ministra skarbu:

Uprzejmie zawiadamiam obywatela ministra, że zostałem przyjęty do pracy w OIOS w Lublinie z polecenia obywatela ministra. Dziś mnie zwalniają z pracy z powodu – rzekomo jako faszystę i że 24 lata temu służyłem w żandarmerii wojskowej.

Minister potraktował sprawę poważnie na dokumencie znalazła się adnotacja: „Załatwiono bezpośrednio”¹⁴⁶.

Analiza badanej grupy pod kątem miejsca urodzenia potwierdza fakt, że zdominowali ją miejscowi, czyli osoby pochodzące z Lubelszczyzny – ok. 70% ogółu¹⁴⁷, drugą co do wielkości grupę stanowiły osoby urodzone na ziemiach II RP wcielonych do ZSRR¹⁴⁸, dalsze to osoby urodzone w sąsiednich województwach¹⁴⁹, Polsce centralnej¹⁵⁰, Wielkopolsce¹⁵¹, na Pomorzu¹⁵², w Austrii¹⁵³ i Niemczech¹⁵⁴.

Praca w ochronie skarbowej w warunkach powojennych stwarzała wiele okazji do nadużyć. GIOS krytykował np. praktykę występowania z wnioskami do Okręgowych Urzędów Likwidacyjnych o przyznanie urzędnikom ochrony skarbowej przedmiotów podlegających przepisom o majątku opuszczonym lub porzuconym zajętych przez nich samych¹⁵⁵. Władze starały się na bieżąco zwalczać patologiczne zachowania wśród podwładnych przypominając istotę ochrony skarbowej:

Ostatnio zaistniały wypadki: 1/ nadużycia władzy lub niedopełnienia obowiązków służbowych na szkodę interesu publicznego, bądź też 2/ przyjęcia korzyści majątkowej przez niektórych funkcjonariuszy Ochrony Skarbowej. [...] Ochrona Skarbowa została powołana do obrony żywotnych interesów państwowych i jej funkcjonariusze, stojąc na straży przede wszystkim moralności podatkowej ogółu obywateli, mają za zadanie przeciwdziałać wszelkim przestępstwom popełnianym na szkodę Skarbu Państwa, a w nie-

¹⁴⁵ Tamże, sygn. 22, 28, 42, 69, 71, 77, 82, 101, 104, 105, 111, 118, 129, 130, 133, 138, 143, 148.

¹⁴⁶ Tamże, sygn. 129.

¹⁴⁷ Tamże, sygn. 1, 3, 7, 11, 13, 15, 16, 17, 19, 24, 27, 32, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 64, 67, 70, 71, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 104, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 127, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 162, 173, 174.

¹⁴⁸ Tamże, sygn. 2, 20, 21, 23, 28, 29, 31, 36, 46, 47, 53, 60, 77, 94, 89, 160, 165, 168, 175.

¹⁴⁹ Tamże, sygn. 6, 10, 25, 35, 40, 60, 69, 75, 83, 88, 100, 131, 133, 142, 163, 164, 166.

¹⁵⁰ Tamże, sygn. 8, 12, 33, 51, 52, 66, 105, 106, 126, 154, 155.

¹⁵¹ Tamże, sygn. 9, 18, 22, 57, 61, 101, 134, 161.

¹⁵² Tamże, sygn. 125, 169.

¹⁵³ Tamże, sygn. 135.

¹⁵⁴ Tamże, sygn. 65.

¹⁵⁵ AIPN Lublin, 04/338, Okólnik GIOS nr 70/46 z 3 VII 1946, k. 33.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

których wypadkach i społeczeństwa, a przeto oni sami winni w pierwszym rządzie odznaczać się wysokim poziomem etycznym w ogóle, a w szczególności moralnością służbową, poczuciem prawa i wolą ścisłego przestrzegania obowiązujących przepisów.¹⁵⁶

Oskarżenia dotyczące badanej grupy można podzielić na dwie zasadnicze sfery: postawy podczas okupacji oraz nieprzestrzeganie warunków zatrudnienia, czyli wykorzystywanie stanowiska do osiągania korzyści osobistych lub nadużywanie alkoholu. Jeżeli chodzi o przeszłość okupacyjną zaledwie w stosunku do kilku urzędników pojawiły się podejrzenia o współpracę z okupantem¹⁵⁷ lub wykorzystywanie ówczesnej sytuacji do osiągnięcia osobistych korzyści¹⁵⁸. Znacznie więcej nadużyć dotyczyło drugiej sfery. W badanej grupie znaleźli się zwolnieni lub upominani za nadużywanie alkoholu¹⁵⁹, fałszowanie dokumentów i wykorzystywanie ich do niezgodnej z prawem działalności¹⁶⁰, handel łańcuszkowy¹⁶¹, przywłaszczenie skonfiskowanego tytoniu¹⁶², przypisywanie sobie zasług i podawanie fałszywych informacji¹⁶³. W 1946 r. okręgowy inspektor w Lublinie wnioskował o przeniesienie na ziemie zachodnie 10 urzędników, którzy jego zdaniem nie nadawali się do służby licząc,

że przynajmniej 80% z wyżej wymienionych urzędników w razie otrzymania dekretów przeniesionych na zachód zrezygnuje ze służby skarbowej i w ten sposób Ochrona Skarbowa pozbędzie się niepotrzebnego balastu zajmującego etaty.¹⁶⁴

Takie postawienie sprawy świadczy o tym, że przestępcze działania nie były tak oczywiste, lub trudno je było udowodnić, dlatego też wykorzystywano różne sposoby, aby usunąć sprawiających problemy. W tej sytuacji nie można wykluczyć jednakże załatwiania osobistych porachunków.

Przedstawione wyżej analizy należy opatrzyć jeszcze jednym komentarzem. Sytuacja pierwszych lat powojennych sprzyjała unikaniu odpowiedzialności osobom mającym nieczyste sumienie w związku z postępowaniem w czasie okupacji. Z drugiej strony zmuszała osoby, które z poświęceniem walczyły z okupantem do ukrywania swoich zasług, a często również tożsamości. W poddanych analizie aktach problem ten zupełnie nie istnieje, jedynie w jednym poszycie znajduje się informacja o zmianie nazwiska, co świadczy o tym, iż być może takich osób nie było w badanej grupie, lub weryfikacja danych osobowych była na tyle nieskuteczna, że nie natrafio-

¹⁵⁶ Tamże, Okólnik GIOS Nr 69/46 z 3 VII 1946, k. 36.

¹⁵⁷ APL, OIOS osobowe, sygn. 14.

¹⁵⁸ Tamże, sygn. 20, 128.

¹⁵⁹ Tamże, sygn. 13, 39, 76, 112, 116, 125.

¹⁶⁰ Tamże, sygn. 158.

¹⁶¹ Tamże, sygn. 125.

¹⁶² Tamże, sygn. 6.

¹⁶³ Tamże, sygn. 113.

¹⁶⁴ AIPN Lublin, sygn. 04/338, OIOS w Lublinie do GIOS 27 V 1946, k. 47.

no na żaden ślad wzbudzający wątpliwości. Ciekawe spostrzeżenia na ten temat przedstawił T. Krasnodębski, który ukrywał się przed UB:

Rożmaite ankiety, kwestionariusze były dosłownie wszechobecne. [...] Taki podstawowy wzór liczył 8 stron i zawierał cały szereg pytań, niektórych bardzo szczegółowych, dotyczących zarówno teraźniejszości, jak i przeszłości danej osoby oraz jego bliższej i dalszej rodziny ze szczegółowym uwzględnieniem krewnych przebywających zagranicą. [...] Aby nie podłożyć się jakąś przypadkową pomyłką miałem wypełnionego „gotowca”, z którego tylko przepisywałem odpowiedzi do odpowiednich rubryk. [...] Gdy wraz ze zmianą pracy zmieniałem niektóre elementy mojej biografii, zawsze przygotowywałem sobie nowego „gotowca”¹⁶⁵.

Pierwsze lata powojenne w zakresie odbudowy administracji naznaczone były wieloma problemami. Łączenie przedwojennych wzorców z nowymi rozwiązaniami organizacyjnymi i ustrojowymi, czy też mnożenie urzędów o podobnym zakresie działania prowadziło do sporów kompetencyjnych. Wprowadzanie szeregu zabiegów mających na celu weryfikację personelu automatycznie zwiększyło dynamikę ruchów kadrowych. Ze względu na bardzo trudne warunki działania, brak fachowego personelu, sprzętu, wsparcia ze strony służb dbających o bezpieczeństwo ochrona skarbową z różnym skutkiem realizowała postawione jej zadania, jednakże zdaniem A. Witkowski miała ona „spore zasługi dla skarbu państwa”¹⁶⁶. Przedstawiony obraz grupy urzędników ochrony skarbowej pracujących na terenie województwa lubelskiego wpisuje się zapewne w ogólny obraz administracji Polski Ludowej nie kontrastując z nim. Zagadnienie to wymaga dalszych szczegółowych badań, które zweryfikują przedstawione wyżej tezy i obserwacje.

¹⁶⁵ T. Krasnodębski, *Policjant konspiratorem – 16 lat na muszce Gestapo i bezpieki*, Międzyzdroje-Kraków 2008, s. 299.

¹⁶⁶ A. Witkowski, dz. cyt., s. 176.

„Strażnicy moralności podatkowej” (1944-1951)

Резюме

„Блюстители налоговой морали”. Собираательный портрет чиновников Окружного Инспектората Казначейской Охраны в Люблине (1944-1951).

Для новосозидаемых основ органов власти в Польше после 1944 г. имело огромное значение реконструирование органов казначейской администрации. Были возобновлены первые бригады казначейской охраны, подчиненные директору Казначейской Палаты в Люблине. Они были исполнительными органами казначейских властей, предназначенными к искоренению казначейских преступлений. Казначейская охрана предпринимала также действия с целью выявления имений, подлежащих уничтожению, борьбы с дороговизной и излишней прибылью в торговом обороте, а также копила информацию о видах, усилении и причинах казначейских преступлений. Коммунистам не хватало, времени, чтобы разработать собственную концепцию административного строя, поэтому они пользовались довоенными правилами. Статья касается отобранного чиновничьего коллектива, которого объединяет работа в Пкружном Инспекторате Казначейской Охраны в Люблине, а также подчиненных ему местных единиц. Основными источниками являются личные дела сотрудников казначейской охраны, хранящиеся в Государственном Архиве в Люблине.